

MORZE

[Co to jest/czym jest]

Morze (M) to wielka woda otaczająca Ziemię i/lub, po której Ziemia pływa (zob. Ziemia): „I stanęła ziemia jako placek pływający na wodzie — którego brzegi otaczało wieczne morze” Kolb7Krak4.

Dowodem na to, że „ziemia pływa po wodach morskich” jest fakt, że „gdzie bądź wybić studnię, wszędy woda się najdzie” Kolb7Krak34; por. też E 1, 2, 3, 4.

Potwierdzeniem tego poglądu są przekonania na temat relacji między morzem a słońcem [zob. słońce]. Słońce wieczorem [na noc] „zanurza się w morzu” Kolb34Chełm254, „spuszcza się do morza” WisłaXIV/466, „cho- wa się do jakiegoś nieznanego wielkiego morza” E ZWAK II/III/126 Ziemia Dobrzyńska. „Gdy słońko zajdzie, to się naprzód zanurza w morzu, potem morzem idzie na drugi świat, gdzie przez całą noc świeci, a na dzień przez morze wychodzi do nas i z tej przyczyny jest czerwone, gdy wschodzi.” Wisła VIII/113. Inne wersje: słońce kąpie się w morzu E Kolb 34Chełm254; „Do morza kładzie się do snu słońce. *Reno, kej słoneško vstaje, tej ono océka wodą*” SychIII/112. Tam, gdzie słońce spuszcza się do morza, morze „bałwani się”, „huczy” i „ryczy przeraźliwie” E Wisła XIV/466. M „jest niezmiernie głębokim zbiorowiskiem wody, nie mającym końca” Kolb34Chełm257.

[Skąd się bierze]

M w porządku kosmogonicznym traktowane jest jako prapoczątek: „Przed stworzeniem świata nie było nic, tylko niebo i morze” TomDrzew 24 lub: „Bóg Ojciec stworzył najprzód wody morskie” Kolb7Krak34. Z morza, a ściślej: z piasku przyniesionego z dna morskiego rodzi się zie-

nia E 5, 6¹. M jest źródłem życia, miejscem, gdzie powstaje życie. Według wierzeń kaszubskich „Z morza wiosną i latem przynosi bocian dzieci” Sych III/112. M jest także miejscem symbolicznych powtórných narodzin². Wrzucane do morza lub puszczone na morze ofiary ludzkiej złości, niesprawiedliwości czy grzechu ratują się: przepływają morze 13, dopływają do brzegu, Kolb3Kuj120 nr 3, Kolb14Poz53, Kolb3Kuj148 nr 16, są wyrzucane przez morze Kolb34Chełm94 lub wylawiane przez ludzi Kolb3Kuj 125—126, Kolb8Krak25, ZWAKVII/III/9, ZWAKV/III/228, Kolb21Rad183 i rozpoczynają nowe, lepsze życie.

M jest także miejscem, gdzie kończy się życie (ambiwalentne połączenie życia i śmierci)³. W pieśniach powtarza się często motyw tonięcia na morzu 7 i war., 446 czy ogólniej: śmierci na morzu 8 i war. Od śmierci na morzu może uratować Bóg. Kolb26Maz338—339 nr 552 lub Matka Boża KotZn s. 90—91, Kolb26Maz95—96 nr 42. Dla Kaszubów morze to *mokri grób* przysł. *Bělněuo rěbâka grób je v mořu* SychIII/109, a morską wodą *szmakô za śmiercã* Rop48.

[Czego jest rodzajem / do jakiej klasy należy = hiperonim]

M to *woda* [w znaczeniu 'zbiornik wodny'] por. m.in. 1, 2, 3, 4, 6 też: 9.

[Co należy do tej samej klasy = kohiponimy]

jeziorno — przysł. *Krewni jak nasze jezero z morzã* [o braku pokrewieństwa] NKPP krewny 6, *Po wszetkich morzach płowol, a utonął na jezorze* NKPP płynąc 4;

rzeka — por. występujące w pieśniach szeregi: *co w rzekach i morzu pływa* Kolb22Łęcz34—35 nr 28, *Bóg obdarzył morza i rzeki rybami* Lit. Lud 1964 z. 4—6, s. 130;

wisła ('rzeka') — w pieśniowych szeregach: *po wiśle, po morzu pływają: galary, karasie, ceraneczka, łabędzie* ZWAKIV/III/169, ZWAKX/III/315,

¹ Por. M. Eliade: „...wody symbolizują ogólną sumę potencjalności; są one *fons et origo*, zbiornikiem wszelkich możliwości istnienia; wyprzedzają wszelką formę i podtrzymują całe dzieło stworzenia. Jednym z wzorcowych obrazów dzieła stworzenia jest wyspa, która nagle »objawia się« pośród fal”. M. Eliade, *Sacrum, mit, historia*, Warszawa 1970, s. 134.

² Por. M. Eliade: „Ale zarówno w planie kosmicznym, jak i planie antropologicznym zanurzenie w wodę jest równoznaczne nie z ostatecznym zagaśnięciem, ale z przejściowym powtórnym włączeniem się w to, co nieokreślone, po czym następuje nowy akt stworzenia, nowe życie lub »nowy człowiek« [...]”, *op. cit.*, s. 134.

³ Zob. J. Chevalier, *Dictionnaire des Symboles*, R. Laffont 1969, s. 501.

Kolb12Poz154—155 nr 288, *wiankiem* zastawiona wiśła, zastawione morze 10, i war.;

dunaj ('rzeka') — też w pieśniach w połączeniu z motywem wianka: wianek wpadł *do dunaju, do morza* 101, też: w przeciwieństwach: *jeziro, Dunaj, Wisłok*.

[Jak inaczej jest nazywane]

jeziro 11 [w pieśniach];

dunaj 12, 13, 64 [w pieśniach].

[Z czym współwystępuje]

M + *łąd/ziemia* — jako dwa przeciwstawne i uzupełniające się składniki świata 11 i war., 15, przysł. *I na łądzie i na morzu — Wszędzie bieda mój Grzegorzu* Kolb8Krak277;

M + *ziemia* + *niebo* — jako elementy w trychotomicznej strukturze Kosmosu 16;

M + *las* 17; M + *góry* 18; M + *góry* + *las* 19 — jako obiekty przeszkadzające w wędrówce lub punkty orientacyjne podczas wędrówki (typowe formy krajobrazu);

M + *góry* + *chmury* — w zamawianiach: *za siedem gór, za siedem mórz, za siedem chmur* wypędza się *uszczkę* 20.

[Czemu jest przeciwstawiane]

M : *jeziro* przysł. *Po wszetkich morzach plewoł, a utonął na jezorze* NKPP płynąc 4 [opozycja: 'wielki' — 'mały']; podobnie: M : *Wisłok // Dunaj // Dunajec* przysł. *Morze przepłynął — na Wisłoku zginął* lub: *na Dunajcu // Wisłoku utonął* NKPP morze 42, *Bez morze przejść może — bez Dunaj nie dumaj* Lit.Lud 1957, 3, 40;

M : *ziemia* — jako opozycja dwóch składników współtworzących świat przysł. *Zemia i morze w wiecznym żęją sporze* NKPP morze 73;

M : *rola/pole* — jako przeciwstawienie dwóch miejsc ludzkiej pracy i bytowania, przysł. *Nie puszczaj się na morze, jeśliś roli przywykł* Lit Lud 1964, 1—2, 145, *χto v polu oře, ne ue, co to moře* SychIII/111.

Opozycja: *morze* — *pole (ziemia 'rola')* realizuje się u Kaszubów także w postaci analogii — przysł. *Morze jak pole. Jim wicyj się na nim namok-*

niesz, tym wicyj zeźniwisz NKPP morze 5, także w proporcjonalnych układach:

$$\frac{\text{rybak}}{\text{morze}} = \frac{\text{rolnik}}{\text{ziemia}}$$

przysł. *Dla rëbôka morze je tym, co dlâ rolnika ziemia* NKPP morze 5;

$$\frac{\text{wiatr}}{\text{morze}} = \frac{\text{pług}}{\text{ziemia}}$$

przysł. *Pług ziemię orze, a wiater morze* Rop 29.

[W jakich charakterystycznych ilościach występuje]

Trzy morza 18, 19 lub *siedem mórz* 20 [trójka i siódemka mają w kulturze ludowej sens magiczny].

[Jakie morza się wyróżnia]

a) geograficzne nazwy mórz:

Morze Bałtyckie — w materiale etnograficznym: opowieści o morskich „biskupach” 21 w podaniach o topielcach 22 oraz w podaniach kaszubskich NecDem jako synonimy także: *Długie Morze* — w podaniach kaszubskich NecPur i — rzadko — w opowieściach *duńskie morze* 23. Kaszubi określają również otwarty Bałtyk w sposób metaforyczny: *Północni M'ed'veż* SychIII/156 i *baba na pokuce* SychVII/233 [metafory oparte na kształcie]. Kaszubi rozróżniają również *Wielkie Morze* (otwarty Bałtyk) i *Małe Morze* (Zatoka Pucka) lub (Zatoka Gdańska) SychIII/113.

Morze Czerwone — jako nazwa geograficzna pojawia się jedynie w zagadkach i podaniach opartych na biblijnej opowieści o Mojżeszu i faraonie 24, 25, E 26.

Morze Czarne — bardzo rzadko jako nazwa geograficzna, tylko w materiale etnograficznym E Kolb52Biał-Pol78 i w podaniu kaszubskim NecPur.

b) nazwy legendarnych, ponoć istniejących kiedyś mórz:
Morze Karpackie — istniejące podobno na terenie dzisiejszej Doliny Nowotarskiej E 27.

Morze Pińskie // *Morze Poleskie* — istniejące podobno kiedyś na terenie dzisiejszych bagien E Kolb52Biał-Pol21. Por. też podania o jeziorach jako

pozostałościach mórz i jeziorach mających połączenie z morzem [zob. jezioro].

c) symboliczne nazwy mórz:

Morze Lodowate — skąd planetnicy biorą chmury gradowe 28.

Morze Czarne — skąd planetnicy biorą wodę na deszcz 28.

Morze Czarne — łączone także bywa z *diabłem/szatanem* [symbolika koloru czarnego] 29, 30.

Za *czarne* lub *czerwone morze* wyjeżdżają rekruci [inna wersja: Polacy], tam wyjeżdża się, aby wojować i stamtąd się już nie wraca 31 i war., 32 i war., 33, 34, 35 i war. Na *czerwone morze* wysyła się choroby: *boleśnice* 36, *gwoździec* 37. Z *czerwonym morzem* związane są różnego rodzaju działania czarnoksiężskie: za *czerwone morze* idzie czarownica MAAE X (1908) s. 265, w okolicy tego morza w czarodziejski sposób zostaje przeniesiony pałac Kolb51Sa-Kr261 lub kamienica KapelKrzyż194.41, za tym morzem znajduje się *młoda woda* [zob. Woda] 38.

[Jak wygląda]

a) rozmiar:

M jest *wielkie* ZWAK II/III/153 (bajka), przysł. *Morze je wieldzie, sęc móló, o człowiek jak ptóh* NKPP morze 34; też metaf. *woda jak morze* [=wielka] 39, *morze czegoś* ('dużo czegoś'), np. M *łez* 40, 41, M *krwi* 40, 41, 42, w pieśniach maryjnych M *smutków* 43, *litości* 44, *miłosierdzia* [Bożego] 45, *dzień morze — noc morze* ('dzień długi — noc długa') KarłII/185, comp. *pusto jak na morzu, samotnie jak na morzu* Ram 178, 191.

M jest *szerokie* 46, 47, *bezkresne* 48, *bez końca* 49, 50 i dlatego nie może przelecieć go żaden ptak 50 (choć czasami — u Kaszubów — morze nie jest bezkresne, ponieważ można dopłynąć do miejsca, gdzie morze styka się z niebem 51), przysł. *Morza nie wëmierzisz* Ram247, [paradoks] przysł. *Morze przepłynął, na brzegu utonął* NKPP morze 42.

M jest *głębokie* 52, 53, 54, E 49, comp. *głęboki jak morze* SychI/322, 505, 532, *jak daleko dno morskie, tak Królestwo Boskie* 55, M jest *bezdenne* [hiperbolizacja poprzedniej cechy] 56, [metaf.] *rzucić coś w morze* ('stracić coś, pozbyć się czegoś, zapomnieć o czymś'): *klucz rzucony w morze* (w pieśniach jest to klucz zamykający serce) Kolb20Rad162 nr 145 lub *wianek* Jacpśń 119, ewentualnie — częściej — *łączący dwa serca* 52, LitLud 1960 z. 2—3 s. 43, LitLud R. 12—15 s. 69 nr 8 i war. KrzyżKujl s. 110 nr 158, s. III nr 160; OlPieś s. 66 nr 49, Fol 137, StoinPieś365 nr 793, por. też kasz. SychII/170, *pierscionek* rzucony w morze [jest to pierscionek od dziewczyny — symbol zerwania z nią, zapomnienia o niej 57

i war.], *kamień rzucony w morze przysł. przepaść/zniknąć jak kamień w morze/w wodę // jakby kamień w morze/w wodę rzucił* Rop 17, NKPP.

M zawiera dużo wody — jest to wyrażane niebezpośrednio na cztery sposoby: za pomocą opozycji *kropla:morze*, przysł. *kropla w morzu, kropla do kropli a będzie morze* NKPP *kropla* 6, 3 [por. także w pieśniach 58 i war.]; za pomocą formuł niemożliwości — przysł. *Morza tyżką nie przelewaj w dotek, Cedzédłem morza nie precedzysz* NKPP *morze* 25, 1; za pomocą porównań — comp. *jak na morzu wody [=dużo]* ZWAK II/III/86-7, poprzez występowanie w ciągach skonwencjonalizowanych wyrażen oznaczających duże ilości czegoś — *ile (siła) kropel w morzu obok: ile gwiazd na niebie* 59 i war., 60.

b) k o l o r:

M jest *sine* 61 [comp. o jeziorze — *sinia jak morze* 62], *niebieskie* 63, *modre* (u Kaszubów: *M sa modři, M to je jedna modřezna* SychIII/98), *zielone* 63, 17 [comp. — o jeziorach „mają topiele zielone niby szmaragd, zupełnie jak wody morskie” Kolb42Maz193] lub *zelónkavè* SychIII/111; także: *białe* 61, SychIII/111, *czarne* 61, *pstre* 61.

Kaszubi kolor morza wiążą z pogodą: [Morze jest] „*zelónkavè, k’ej sa ma pogoda, ... b’ále, k’ej je vzbuřoné. M sa modři zwiastujac šlaga (słotę)*” SychIII/111.

c) i n n e:

W pieśniach morze bywa [podobnie jak jezioro czy rzeka] *bystre* Jacpśń 57, 64, 65, 66.

[Jaki ma smak]

M jest *słone* TN 434B, TN 437A, przyczyny: „sól w morzu skałami rośnie” Kolb7Krak36, bo (w legendzie) powstało z łez — z łez wielkoluda Kolb14Poz158, przysł. *Morze je od łzów słone* Rop 26, żart. *Bo w nim Pón Bóg wszětkié sledze moczy* Folf295 nr 1363.

M jest *gorzkie* przysł. *Morskô woda je gorzkô i szmakô za smiercã* Rop 48.

[Jakie odgłosy wydaje]

M *szumi* — w opowiadaniach kaszubskich NecDem 168, 172, kasz. *šëm’i* SychV/247, [comp.] — w baśni — *szum jakby wzburzonego morza* 67, przysł. *W szëmie morza poznajesz, że ono ma dësę* Rop 25.

M *ryczy* — w opowiadaniach kaszubskich NecDem 100, też: Wisła XIV/466, kasz. *rěči* SychIII/109, [comp.] *M rěčało tak strašlěvje, jakbě tēsōc djōblōw w n'im sezało* Ram 104, *M rěčało jak sto volōv* SychIV/169, przysł. *Ciej morze rěczy, rēbok gnō do chēczy* Rop 25. Dla Kaszubów ryk morza stanowi przepowiednię pogody — *M rěči na snějg* SychIII/109 lub: *na snieg to morze rěczy* Rop 25. „W szumie morskim słyszą *Mořańe* ‘mieszkańcy wybrzeża’ jęk, krzyk, ryk, chrapanie, wycie, płacz, pomruk, grzmot. [...] *Moře je žěčlěvé rēbākovi* i dokładnie mu powie, kiedy nie ma w nim ryb. Jeśli więc *moře skamži, sa jišči* ‘skarży się’, rybak wie, że *rēbě šlě na v'eselē* i że nie warto zarzucać sieci [...]. Niekiedy *moře mrěči jak m'ed'věz*, to znaczy, że jest groźne. [...] Innym razem morze *grā//graje*, szczególnie podczas rozpetanej burzy *rozpuščā swoje djābels'kie organē* [...]. Kiedy indziej *moře šemaři, vcig gada ě gada, břači jiči* ‘jęczy’, *gřēm'i, trěšči, χrap'i, přěχrapuje, gv'ižž, vėje, rěči, šēm'i*” SychIII/109.

M także *břmi* ‘huczy’ Ram 13, *jaguje* ‘huczy’ *jakbě zvoně ze zatop'oněχ koscolōv gralē* Sych II/69.

Antropomorfizowane przez Kaszubów morze *gada* — M *wcóg gōdō i gōdō* Rop 25, przysł. *Mowa morza je tak stōrō jak swiat* Rop 25.

[Jakie jest — stałe cechy nie odbierane zmysłami]

M jest *srogie* — w bajce — SimKum18 nr 13, *bezwzględnē* — przysł. *Morze temu je bezwzględnē, bo chce panować na swiece* Rop 7, niebezpieczne. Niebezpieczeństwa morza pokazuje się zwykle poprzez porównanie z wojną — przysł. *Morze to je jedna wiēlgō wojna* NKPP morze 43, *Jidzesz na wojnę, modlě se rōz, jidzesz na morze* — *dwa razē* NKPP morze 19, także w paraleli: *na wojnie nie zginie, na morzu nie utonie* Kot Zn296, 387.

[Jak się zachowuje]

M *burzy się* — w opowiadaniach kaszubskich — NecDem 29, 35, 130, 168, E 68, kasz. *sa buři* SychI/94, przysł. *Morze tak se burzy, jakbě w nim diōbeł sę utopił* Rop 25. Burza na morzu uważana bywa za dzieło czarownic E 69. Na morzu *powstają fale* 70 i war., *toczą się* po morzu — w opowiadaniach kaszubskich — NecDem166, *rozstają się* [comp. o kochankach — *rozstali się, jak na morzu fale*] KotHe431 nr 352. Wzbierającą falę i szalejącą burzę na morzu określają Kaszubi za pomocą bogactwa czasowników: „*Moře dolěva ... nadyřadā ... mǎ sǎ do žēcǎ ... oddiřǎ ... odživǎ ... daje sǎ čēc ... nadimǎ sa ... zdimǎ sa ... rob'i ... rosce ...*

d'vigá sá ... povstájá ... goři sá, jaž sá rěbě plošq ... buři sá ... zrivá sá ... porivá sá ... vspiná sá ... jize v góra ... palaži sá jak kot ... ježi sá [...] ... χce vēlezc ... je zlě ... ostři sá ... ščeři zabě, jakbě kašec χcalo ... juři sá ... juši sá ... jutři sá ... p'eře ... vali ... přetluká o zálój 'bije głośno o brzeg' ... gřevamě cěská ... čěje štorēm ... [...] běkči sá ... zapuščá sá, χoc v'atrě ni-ma ... sapoli sá 'zasepia się' [...] ... ostři sá [...] ... b'eleje [...] ... rob'i sá b'ále jak sněg ... dostaje gřeb'eńe [...] ... ckńe bęstrosć [...] ... kuři sá ... je na zálój ... vēlěvā 'wychodzi' z břegu [...] ... raz v raz sá nab'érā, na kńńcu je jak bečka" SychIII/110. Natomiast, gdy morze wzburzyło się na dobre, „wóczas stoi u góre, buděje mostě, vēstāv'a góre, wojěje, bije sá, glěp'eje, tańceje, šaleje, [...] k'ip'i, vrā 'wre', p'ársče jak kón, jak oša-lali p'es, plv'e ze zloscě, jakbě sá v ním purtk 'diabeł' utopil, ugriza, czyli ub'érā krāj 'rwie brzeg', wreszcie, niezależnie od wiatru, p'áli sá, čaži lub přezgoli, přěšči 'pieni się', jaž sá v'idno rob'i" SychIII/110.

Falowanie morza opisują Kaszubi mówiąc: „*Moře grabelkuje ... grablinguje* 'lekko faluje'. *Moře sá kozelkuje* 'silnie się marszczy zapowiadując wiatr'. [...] *sá zib'e, kolib'e sá, oře* albo *orěje* 'kołysze się' [...]” Sych III/109—110.

Uspokajanie się morza określają następujące czasowniki: [Morze] „*ulėgá ... nalėgá ... zlėgá ... uχilá sá ... naddaje sá ... naddava sá ... obdava sá ... opádā ... odpáda ... klaže sá [...] šum* 'pianę' *osáza ... cěχńe ... obci-χá sá ... cěši sá ... malkńe ... glaži sá*, aż z czasem *scišá* albo *naddā* zupełnie” SychIII/110. Gdy morze jest spokojne, Kaszubi mówią, że pokutěje. SychVII/233.

Antropomorfizowane przez mieszkańców wybrzeży morze *żyje* — przysł. *Morze wiecznie žěje, bo wiecznie oddychô* Rop 25, jest w wiecznym ruchu — przysł. *Morskô woda je wiecznie žěwô* Rop 49, *Czas i morze bezrěszno stojec ni može*⁴ Rop 23. *M broi, faluje, wichruje* Kolb8Krak 115 wtedy, kiedy poczuje jakieś nowe bogactwa [np. gdy wpada do niego torebeczka z kosztownościami].

M gra Kolb34Chełm84, 94, *roi* [tj. wzbiera w przyptywie] Kolb8Krak 105. „Najgorzej się robi na morzu wtedy, jak się co w nim utopi lub zdechnie. Morze jakie bądź zdechliny nie lubi i wtenczas okrutnie sobą roji, na brzegi wylewa, p'lanetnicy ciągną chmury nad niem, dokiela co nieczyste wyjdzie ś niego.” Kolb7Krak36.

M się gniewa 68, *kasz. sá goři, sá juši, sá jutři*, przysł. *I morze czasem w złym chumorze*. NKPP morze 7. *Choc morze uderzysz, jego ztęcě nie usmierzysz* NKPP morze 2.

⁴ Jest to wariant przysłowia znanego w innych językach europejskich. Por. na przykład ang. *Time and tide wait for no man*, hiszp. *El tiempo y la marea no esperan al rey* itp.

M *wylewa* — w bajkach — KapełBajLud55.8, *zalewa* [miasto] 71 (podania kaszubskie).

M *wyrzuca* na brzeg: towary — w opowiadaniach kaszubskich NecDem163; perły 72 [w pieśni miłosnej: *na morzu woda perlamy wyrzuca*]; *topielców* — w opowiadaniach kaszubskich — NecDem160, 161, też [comp.] przysł. *Jak morze, wszystko na wierzch wyrzuci* NKPP morze 13 [o człowieku gadatliwym].

[Jakim działaniom podlega]

Zaklinanie morza: aby uspokoić wzburzone morze, trzeba je przeżegnać — w opowiadaniach kaszubskich — NecDem168 [baśniowe rozwinięcie: trzcina rosnąca w dębie KapełKrzyż194.41] albo **trzy krzyże** na piasku uczynić i ręce podnieść do góry [z podania o św. Hilarionie] 68.

[Gdzie jest]

M jest daleko: M *dalekie* 73. *Za morze/za morzem* = daleko — wyjazd *za morze* to stały motyw w pieśniach miłosnych 74, 75 i weselnych 64 i war. 76, Kolb25Maz34—35 nr 86; Kolb26Maz115—116 nr 75; Kolb26Maz133 nr 108; Kolb26Maz233 nr 294; Kolb27Maz267 nr 222; Kolb18Kiel178 nr 327 i war. E 77, przysł. *Wybiera się jak sójka za morze, Sroka pstra wszędzie choćby za morze latała* NKPP. Za morze odlatują ptaki [gąski LitLud 1961 z. 3 s. 23], zza morza przylatuje ptak przynoszący dziewczynie kwiatek — wiadomość o bliskiej osobie 78 i war. Za morze wędrują węże: „Węże odbywają podróż za morze. Który z nich wróci, nie doznawszy w drodze przypadku, może być wybrany na króla [...]” ZWAK V/III/173. Za morzem rośnie *trój-ziele*, które „ulecza z każdej niemocy za samém dotknięciem” Kolb15Poz73 lub: *trzy zioła* 79 i war.

[Co jest w/na morzu]

a) *woda* — przysł. *Poszedł do morza po wodę* (gdy kto poszedł po wodę i zagadał się po drodze) NKPP woda 72. Ludzie na śródlądziu sądzą, że woda morska nadaje się do picia (w bajce morze daje wodę *kogutkowi/kurkowi/kokotowi/kurze aby go/ją ożywić* ZWAK IV/III/202, SimKsię225 nr 341, Kolb18 Kiel178 nr 327). Jedynie Kaszubi podkreślają, że nie da się pić morskiej wody — przysł. *Wiele lędzi na morzu umarło z pragnienia, Woda i dobrô rada na morzu są w wësecij cenie* NKPP morze 68, 70, *Jim wicyj morscij wodë pijesz, tym wicyj jes spragły* Rop 48.

Woda morską służy do mycia — w kolędach wodą z morza Matka Boska myje swego nowo narodzonego Syna 80, 81. Z morza [tak jak z jezior, błot, rzek, stawów] tęcza pije wodę E 82, albo chmury nabierają wody za pomocą tęczy Wisła XVIII s. 75, albo planetnicy biorą wodę E 28, która to woda następnie spada na ziemię w postaci deszczu [ludowy model cyrkulacji wody w atmosferze]. Woda krąży też pomiędzy morzami i rzekami: „Wszyckie rzeki ze świata, jak wyszły tak przychodzą do morzów, aby wody nie ubywało ś nich, bo duże téż planetnicy wyciągają wilgoci w górę, gdy zastawią tęczowe rogi” Kolb7Krak36. W zagadce morze to *taki ojciec, co pożyro swoje dzieci* [tj. rzeki] Folf572.

b) *piana* — [comp.] w pieśni: wianek *kwitnie jak na morzu piana* ZWAKIV/III/173 i war. Kolb6Krak428—429 nr 688, Kolb18Kiel101 nr 131, Kolb19Kiel101 nr 332; *Piany na morzu jest bardzo dużo* — [comp.] *jak na morzu piany* [=dużo] [występowanie w ciągach skonwencjonalizowanych wyrażen oznaczających duże ilości czegoś] war. MAAEX (1908) 200, Jacpśń82, KotHej342 nr 237, Kawpśń2, Kolb1Pieś267—268 nr 35D, Kolb21Rad66 nr 133, Kolb48Ta-Rz165—166 nr 114.

Kaszubi odróżniają fale morskie pokryte pianą — *gąsë* ('gesi'), *barónci* ('baranki') i fale bez piany — *řma*. „*Moře žis žab'ěuo mēdla narob'ilo* — mówią na widok piany morskiej, jaka osadziła się na brzegu po burzy na morzu” SychIII/110.

c) *piasek* — piasku w morzu [podobnie jak wody czy piany] jest bardzo dużo — [comp.] *jak piasku w morzu* [=dużo] [występowanie w ciągach skonwencjonalizowanych wyrażen oznaczających duże ilości czegoś] 83 i war., 84 i war. MAAEX (1908) 176—177.

d) *kamień* — w pieśniach przedstawiających utonięcie jako ożenek kamienie w morzu to *poduszki* 85 i war. Kamienie leżące w morzu wiedzą o ukochanej dziewczynie lub chłopcu 86 i war. Na kamieniu usytuowanym w/na morzu siedzi dziewczyna, która płacze i/lub czesze warkocz 87 i war., dziewczyna pierze koszule lub chusty 88 i war., rozstaje się chłopiec z dziewczyną 89 i war., odpoczywają Jaś i Kasia *na wojence dalczkiej* Kolb1Pieś270—271 nr 36c.

Na *modrym* kamieniu na morzu klęczy królewna czekająca na smoka, który ma ją zabić. Kolb40MazP385 nr 383. Na (białym) kamieniu [sakralne znaczenie koloru białego] *odpoczywa/klęczy/siedzi Pan Jezus* 90 i war., rzadziej: [w zamawianiu] *Matka Boża PękMat235*.

e) *trzcina* — również trzciny jest w morzu bardzo dużo — [comp.] *jak na morzu trzciny* [=dużo] [występowanie w ciągach skonwencjonalizowanych wyrażen oznaczających duże ilości czegoś] Jaspśń82 i war. MAAEX (1908) 176—177, Kafpśń2, Kolb1Pieś267—268 nr 35 D, Kolb21Rad66 nr 133.

W pieśniach *jest na morzu trzcina* [metaf. *pierzyna* — wędrujących kochanków lub podczas *żenienia w morzu* = utonięcia] KotHej107, Kolb1Pieś270—271 nr 36c, Kolb40MazP434 nr 449 i war. 85 i war.

f) skarby — *diamenty* E 91; *perły* E 91, także w pieśniach 72; *korale* E 91 lub: *koralkowa trzcina* E 91; *bursztyny* E 91.

[Co żyje w/na morzu, w okolicach morza]

a) *ryby* — 85, 92, 93, 94, przysł. *Morze jim rybniejsze, tym ludniejsze, Na to Pón Bóg stworzył morze, żebě w nim rybci plēnac mogli* NKPP morze 35, 55. W morzu jest także *złota rybka*, spełniająca życzenia — w bajkach — ZWAKVII/III/308.

b) inne stworzenia: *delfiny* 93, *raki* Kolb1Pieś202—203 nr 168 i war. Kolb46Ka-S241—242 nr 375, *węże* Kolb7KraK36, *wieloryby* 93 traktowane albo jako „zadziwiającej wielkości ryby” 94, albo jako hybrydalne stwory „pół ryby, pół jaszczurki” czy „pół ryby, pół konia” Kolb7KraK36. „Siedzi w morzach różna gadzina, są raki okrutne, psy, kóty, konie, świnie, pastwo różne...” Kolb7KraK36. „W morzu żyją takie same *stvořēna* jak na ziemi, posiadają identyczną *głową*, lecz mają *rēb'i ogon*” SychIII/112 (przejaw pierwotnego analogistycznego sposobu myślenia). W tym analogicznym do lądowego zwierzyńcu znajdują się: *morski pies* (foka), *morska świnka* (delfin), *morski koń* (wieloryb), SychIII/112, również [w dawnej leksyce ogólnej] *cielę morskie*, *lampart morski*, *stoń morski* (rodzaje fok), *krowa morska*, *kot morski*, *lew morski*, *niedźwiedź morski* (rodzaje uchatek), *koń morski* (mors), *wilk morski* (delfin) itp. W okolicach morza żyją: *morskie wrony* (mewy) 95, 96, *morska kania* 96, *jaskółtecka morska* 97, *morska kura* 98.

c) istoty baśniowe i legendarne:

— *władca morza/król morza/mórz* SimKum39—40 nr 22;

— *morscy ludzie* 26, por. Kolb7KraK36;

— *syreny/panny wodne/morskie panny*, też kasz. *mořēce*.

Morská panna to „nimfa morska mająca od pasa w górę postać pięknej kobiety z sznurem koralu bursztynowych na szyi, a od pasa w dół postać ryby, wabiąca czarującym śpiewem młodych żeglarzy i rybaków do wody. [...] Według wierzeń morskie panny to dawne dziewczęta rozweselające biblijne wojska faraona i razem z nim zatopione”⁵. Sych III/113, por. E 94, Kolb7KraK36.

⁵ „W niektórych okolicach [Słowiańszczyzny] utrzymuje chłopstwo, że południce, wiły, nawki i »morskie kobiety« same nader pięknie śpiewają, u Finów zachodnich i ludów germańskich odnajdujemy ten motyw w odniesieniu do demonów wodnych.” MoszKultII, s. 644.

— *topielcy*, kasz. *mořkulcov'e* SychIII/116. „Mają zieloną brodę i włosy długie, zielone, które im jak trawa morska spadają na barki i ramiona. Kiedy noc pogodna, a morze ciche, kołyszą się na spokojnych falach jakby dzieciątko w kołysce. Miłym śpiewem zachwycając, wabią gładkie dziewczęta, a które mogą pochwycić, wciągają w głębiny morskie do swej kryształowej groty.” Kolb42Maz388, por. 22.

— *morski biskup* E 21. „Miał on na głowie infułę, w ręku pastorał i cały był ubrany jak do mszy. Nie mówił ani słowa [...]” Kolb15Poz197—198.

— *diabeł Wisła* XX 1916 s. 115 (gadka kasz.), kasz. *morsk'i purtka* lub *śāl'inc* — „diabeł mieszkający na północnym biegunie na dnie morza [...] Ilekroć wychodzi na powierzchnię wody, aby się wykąpać, wywołuje *strašny śał* (burzę) [...]” SychV/215—216.

— *morskie konie* 99, por. też kasz. o burzy: *Dzesö to morscie konie hasają. Gosk rozpucył swoje konie* Rop 26.

— *mamuny* 100.

— *Nixowie* (?) — demony wodne z mitologii germańskiej wciągające ludzi do wody E Kolb15Poz196. „Po morzu *gono ... skaço ... jeźżo ... sv'ęcö ... mrugajo* (pełgają) błędne ogniki [...], które *śälö* (wabią) rybaków do licznych *młinöv* (wirów na wodzie), z których już nie ma wyjścia. Także *mora* (zmora) nie omija *mořa*, jeździ po nim *neckö* lub *na słom'e*, *moři* (dusi) wodą [...]” SychIII/112.

[Co jest/co się dzieje w okolicach morza]

Koło morza — w bajkach — rośnie *dąb* SimKum18 nr 13, *KapelKrzyż* 194, 41. Koło morza dziewczyna *pasie konie* [symbol aktu miłosnego] 9. Z morzem [tak jak z innymi wodami — erotyczna symbolika wody, zob. Woda] wiąże się motyw *wianka* [=dziewictwa] i jego utraty 10 i war., 101, 102. W morzu dziewczyna się *kąpie* [paral.: *pasie koniki/kaczynki/krówki*] [*wołki* w zbożu] 103 i war.

W morzu *łowi się ryby* 94, 104; na morzu *żegluje żeglarz* 7 i war.; do morza *ucieka zima/śnieg* — przysł. *Na św. Grzegorza idzie zima do morza* ZWAKVI/III/167, war. LitLud 1973 z. 4/5 s. 103, 112. Do morza *wpędzają Kaszubi zgagę* SychIII/112 por. *czerwone morze*. Do morza *wrzuca się ludzi* 12, 13, 65, 105, 106 lub: *puszcza się* — w baśniach — *ludzi na morze w beczce/bani/łódce* [jako kara lub w wyniku pomówienia] Kolb8Kra25, Kolb3Kuj120, 148, Kolb14Poz53, 66, 116, Kolb21Rad183. Także *dzieci* — własne lub cudze — *powierza się morzu* Kolb34Chełm93—94, ZWAKVII/III/9.

Dokumentacja

1 — Kaszubi wyobrażają sobie ziemię jako wielką wyspę, otoczoną zewsząd wodą. SychVI/216; 2 — Lud chełmski wyobraża sobie ziemię w kształcie półkuli pływającej na wodzie. Kolb34Chełm257; 3 — Ziemia Uropa nie stoi w miejscu, tylko pływa po różnych morzach... Kolb7Krak34; 4 — Ziemia [...] rozpościera się pod ową kopułą [nieba] na podobieństwo wielkiego, ale cienkiego kręgu, pływającego po wodzie i zewsząd otoczonego morzem, tak, że słońce co rana wynurza się z topieli i co wieczór się w nią pogrąża. MoszKult t. II/40; Morze uważano za matkę słońca, na łono której zapada ono na noc. Kolb1Krak194; 5 — [...] jak Bóg ziemię rozsiewał, to wysłał Lucypera, żeby przyniósł z morza ziemię. BilgEl1; 6 — Bóg Ojciec stworzył najprzód wody morskie. Gdy już była woda — złożył na krzyż dwa wieloryby i na ich grzbietach z piasku rzuconego kruszyny, co się wnet rozmnożył, uczynił ziemię Uropę. Kolb7Krak34; 7 — *Ujechała na morze, żeglują tam żeglarze. / Żeglareczek żeglował, póki mały wiaterek miał. / Jak wiatereczek zawionął, żeglareczek utonął.* Kolb40MazP198—199 nr 120, por. też Kolb21Rad22 nr 40, 22—23 nr 41; Kolb25Maz42—43 nr 104; 8 — *Śniło mi się śniło w komorze na łożu / że mi się mój miły utopił na morzu.* ZWAKIX/III/179Ciesz., war. RogPieś121 nr 229, 230; Kolb1Pieś133—134 nr 9a, 134, nr 9b, 135—136 nr 9d, 136 nr 9e, 137—138 nr 9h, 138 nr 9i, 142 nr 9q, 143 nr 9r; Kolb16Lub295 nr 481; Kolb27Maz324 nr 354; Kolb40MazP367 nr 362; 9 — *Do Torunia, do Nowego Miasta / tam dziewczula wronie konie pastą / i pastą je nad wodą, / chwaliła się urodą. / Oj cóż to tam za uroda była, / kiedy konie w morzu potopiła.* Kolb4Kuj17—18T, 78N nr 133; 10 — *A Boże mój, Boże / na cóżem ja przyszła / kiej moim wianeczkiem zastawiona Wisła. / Zastawiona Wisła, / zastawione morze, [...] ZWAK/III/280—281, war. Kolb6Krak47T nr 82, Kolb19Kiel122 nr 59;*

11 — *Płyńcie Kaśka płyńcie po bystrym jeziorze [...] O Boże mój, Boże, nie chce mię nikt retować, / bodaj ja tu muse w tym morzu obnocować.* Kolb40MazP370 nr 367; 12 — *Przyjechali wony do Morza Czarnego, / przemówiło słówko jedno do drugiego: / Czy mam cie, Kasiuniu, na to dunaj zrucić, / czy cię do matusi bez koszulki puścić.* Kolb50Sa-Kr225—226 nr 397; 13 — *I ujął ją za boki, / wrzucił w dunaj głęboki: / Płyńże, płyńże śliczna Uniezdzianko, / aż do Śląska [lub: do brzegu] samego. / I ona przepłynęła, / i na ląd wyskoczyła: / Dzięki Bogu, Bogu Wszechmocnemu, / co na morze zwyciężyła.* Kolb40MazP379—380 nr 378; 14 — [o NMP] *Ty, Której berła ląd i morze słucha... KalPrzem26 war. Kolb23Kal244 nr 255;* 15 — *Kto te modlitewkę będzie odmawiał [...] nie zginie na lądzie [na morzu] na żadnej przygodzie, / Najświętsza Panienska ratować go będzie.* KotZn90—91; 16 — [o Bogu] *Niebo, ziemia i morze ogarnąć Go nie może.*

Kolb23Kal55 nr 3; 17 — [...] wędrowali oba, / bez cisowy lasek. / Bez cisowy lasek, bez zielone morze... ZWAKIV/III/214; 18 — Ido dali, widzo trzy wielgie góry. [...] Prześli te góry, zobaczyli trzy wielgie morza. MAAEX (1908) 258 klech.; 19 — Król powiedział, żeby jechał przez trzy wielgie lasy, bez trzy wielgie góry i bez trzy wielgie morza. MAAEX (1908) 258; 20 — [Zamawianie uszczki z oczu] Za siedem gór, za siedem mórz, za siedem chmur ustąp! LitLud1973 z. 3 s. 57, ts KotZn197;

21 — Pewności teź nie słyszeli o morskich biskupach [...] Jednego z nich miano w roku 1531 ułowić w morzu Bałtyckim, w Prusiech... Kolb15Poz197; 22 — Topielcy Morza Bałtyckiego z zieloną brodą mają i włosy zielone, długie... WójKlech286 nr 45; 23 — Przez duńskie morze nas do Szwecji wieźły. LitLud1960 z. 1 s. 53; 24 — Zamek z wody — klucz drewniany, zwierz uciekł — myśliwiec złapany. [odpowiedź: Mojżesz i faraon na Morzu Czerwonym] FolfZag170 nr 717; 25 — Czemu Mojżesz szedł przez Morze Czerwone? — Bo tam nie było mostu. Folf287 nr 1310; 26 — Morscy ludzie zjawili się wtedy, gdy Faraon ścigając Żydów, zapędził się z wojskiem w morze Czerwone, a gdy go wraz z tem wojskiem woda pochłoneła na samym środku morza, to przemienili się oni w morskich ludzi, w postaci na pół ludzkiej, na pół rybiej. Kolb34Chełm258; 27 — Lud wierzy i powiada, że cała przestrzeń [Nowotarskiej Doliny] zalana była morzem, które się zwało Karpackie Morze, ale że jakiś bardzo dawny król polski kazał przeciąć górę Pieniny i tym sposobem cały ten kraj osuszył, stąd bieg Dunajca aż do Wisły. Kolb45Gór530—531; 28 — Różne są morza, np. czarne, z którego planetnicy deszcz biorą, czarne chmury, gęste i białe jak mleko, albo lodowate skąd grad i śnieg miewają. Kolb7Krak36 war. Planetnik naciąga deszczowe chmury z morza Czarnego a gradowe chmury z morza Lodowatego. Kolb7Krak51; 29 — Szatan grozi wtrąceniem do morza czarnego... Kolb7Krak269; 30 — [widowisko „Herody” — Żyd mówi do diabła] Zawieziesz nas do Palestyny [...] a później wrzucimy jego w morze, Czarne Morze. KolbLub292;

31 — Zostań z Bogiem, ma kochanko, / niech ci Bóg pomoże, / boć ja maszerować muszę / bez czerwone morze. / Jak za morze przepłynęli / i na brzegu stanęli, / tam się wszyscy wojaczekowie / na śmierć przeprosili. RogPieś16 nr 31, zob. też LitLud1958 z. 2-3 s. 69 w. 26, LomPieś377 nr 214, Kolb39Pom206 nr 170; Kolb40MazP394 nr 390, 394 nr 391, 359 nr 392; 32 — A wysli te rekruciki, / już są za mostami, / tatuleńko z matuleńką zalewa się łzami. / A wysli te rekruciki za czerwone morze / i już do tych rekrucików dojść tam nikt nie może. Kolb21Rad68 nr 137, zob. też KotFol173; Kolb25Maz121-122 nr 276; 33 — [...] swoje kochanie / wyprawiliam w drogę. [...] za cerwone morze [...] za pruską granicę... ZWAKIV/III/174; 34 — A jak mi jej [dziewczyny] nie dacie, [...] ja sobie pójdę za czerwone morze, / tam będę wojować. KotHej415 nr 327; 35 — I pognali Polacen-

ków za to carne morze / juz biedny Polaceniek powrócić nie moze. Kolb41 Maz485 nr 1125 war. Kolb27Maz338—339 nr 380, Kolb41Maz484—485 nr 1124, StefPieś130, LitLud1961 z. 4-6 s. 61 w. 18, zob. też LitLud R. 12-15 s. 60 w. 51; 36 — *Boleśnico! [...] Idź na czerwone morze! Tam ci będzie bardzo dobrze.* KotZn288; 37 — *Niech idzie / na Czerwone Morze! / na suche korzenie!* KotZn329; 38 — *Wiemy o młodej wodzie za czerwonym morzem, gdzie jest pusty zamek i mieszka królewna co nigdy mężczyzny nie widzi...* Kolb8Krak72; 39 — *[...] woda jak morze / prędko gory zaleje.* LigPod127 nr 114; 40 — *Polska dała już w ofierze / łez krwi morze.* Kol Lub398 nr 319;

41 — *[...] za każdy najmniejszy pieniądz lało się pomiędzy narodem morze łez a niekiedy i krwie...* SimGad50 nr 39; 42 — *Będzie wojna, będzie / wedle Raciborza: / Tam się krew przeleje / jako woda z morza.* Rog Pieś3 nr 1; 43 — *Niestety, Maryja, w morzu smutków tonie...* Kolb33 Chełm136 nr 14; 44 — *Obyś też [Boże] z morza miłosierdzia Twego / na wieki wieczne niewyczerpanego / i na mię kroplę słodką spuścić raczył...* NyrKar48; (45) 46 — *Przeprowadźże nas Boże, / przez to szerokie morze.* WitBaj166; 47 — *Ty mi łóżko pościesz na szerokim morzu...* ZWAKX/III/298; 48 — *bezkresne Długie Morze...* NecPur15; 49 — *Morze jest niezmiernie głębokim zbiorowiskiem wody, nie mającym końca.* Kolb34 Chełm257; 50 — *Żaden ptak morza nie przeleci [...], bo kazby [...] mógł przelecieć, kiej morza nie mają końca i tak są od przedwiecznego Boga stworzone.* Kolb7Krak109;

51 — *[...] wybierzemy się na taką wyprawę, popłyniemy hen daleko, tam, gdzie morze z niebem się styka, bo morze nie jest bezkresne.* Nec Dem36; 52 — *Nie wróci, nie wróci [panieństwo] i wrócić nie moze, / dwa serca złączone, / kluc wrzucony w morze. / Oj, Boze, moj Boze / z nieba wysokiego, / któz mi go dostanie z morza głębokiego.* StoinPieś356-357 nr 794; 53 — *W głębokim morzu kwieciem [Bóg] dno uprawił...* Lom Pieś437; 54 — *[Franciszkanie] przepłynęli wiele morza głębokiego, / w trzech miesiącach doszli kraju japońskiego.* NyrKar119; 55 — *Salamonie, Salamonie, nie próguj is do nieba, ale zapróguj dosięć dna morza; jak daleko dno morskie, tak królestwo Boskie.* ZWAKVII/III/38; 56 — *Pan nie nasyci morza bezdennego. Wsi nie nasycą pana choć jednego.* Lud41 s. 651; 57 — *Ten piestrzonek, coś mi dała, / ja go nosić nie bydo, / rzuca ja go na postrodek morza, / a sam do wojny pojdo.* Kolb6Krak179 nr 355b war.; StefPieś1 s. 111 nr 83; 58 — *A jak ci przyszły te anielskie gody, / prosił syn ojca o kropelkę wody. / Oj synu, synu, choćby całe morze, / już tobie synu w piekle nie pomoże.* Kolb25Maz161-162 nr 356, war., ZWAK IV/III/86, Kolb6Krak231-232 nr 441, Kolb21Rad93 nr 192, Kolb17Lub11 nr 19, Kolb50Sa-Kr378 nr 634; 59 — *Ile kropek w morzu, / ile gwiazd na niebie, / tyle mam szacunku dziewczyno, dla ciebie.* LomPieś397 nr 220

i war., RogPieś119 nr 226, por. też. *Siła kropli w morzu, jasnych gwiazd na niebie...* Kolb27Maz336-337 nr 377; 60 — *Ja mu życzę tyle biedy, / ile w morzu kropel wody [...] Ja mu życzę tyle dzieci, / co na niebie gwiazdek świeci.* KotHej202 nr 98;

61 — [zagadki] *Co sine bez „sinienia”?* [odpowiedź: morze]; *co czarne, białe, pstre?* [odpowiedź: jw.] WisłaIV s. 159; 62 — *Tam taka jeziora wielka, wielka, tylko sinia jak morze.* TekstBiał19-20; 63 — *Są też morza żółte, czerwone jak krew, niebieskie, zielone — zgoła siła materyj jakich we świecie, tyła jest morzów — które choć różne blisko siebie, nigdy się ze sobą nie miesza, nie pomaga, ino tak stoją każde w swoim kolorze, takim, jakie które ma dno albo materyją.* Kolb7Krak36; 64 — *Nimas jej tu panny Maryjanny w tej nowy kumorze, / pojechała z grzecnymi pannami za bystre morze. / A wróćże się panno Maryjanno, nie dumaj, / przepłynęłaś bystre jeziorenko, przepłyniesz i dunaj.* Kolb27Maz191 nr 96; 65 — *Oχ, sostro sostro dumna f kumoże, / pujżem aχ pujżem nad bystre może. / Pošli nad może, staneli na skale, / i starša młotše żuciła na fale.* Jacpśń57; 66 — [...] *ty mi łóżko uściel wśród morza bystrego.* ChodSp225 nr 142, war. Jacpśń18, Kolb6Krak149-150 nr 296, por. 47; 67 — *Wojsko to pobilo chmurę gryfów [...] [które] w końcu z szumem jakoby wzburzonego morza gdzieś zniknęły.* Kolb14Poz102; 68 — *Czasów onych [...] morze się wzburzyło i z brzegów swych wychodziło, tak iż okręty na wielkich górach zawieszały. [...] wtedy [św. Hilaryon] gdy trzy krzyże na piasku uczynił, a wzgóre ręce podniósł, rzecz dziwna jako się morze burzyło, a jakoby gniew pokazując, podnosiło, wszakże się pomału w brzegi swoje stare wróciło.* Kolb15Poz228-229; 69 — [Czarownice] *mogą pomocą czartowską na powietrzu y morzu czynić burze, grady, pioruny, grzmoty, wiatry, wichry y niemi ludziom szkodzić.* Kolb15Poz293; 70 — *Oj, fala, fala / na morzu powstała, / a bodaj jam była / kochania nie znała.* ZWAKVI/III/123, war. ZWAKII/III/72, ZWAKVIII/III/75, Kolb12Poz216-217 nr 419, Kolb39Pom174 nr 126, Kolb41Maz55 nr 58;

71 — *Sztorm bejl taci wioldzi, że m^uerze zalało calej miasto.* [podanie o zatopionym Helu] Lud49 s. 240; 72 — [...] *łóna [dziewczyna] wyrzuca / jek na morzu woda. / Bo na morzu woda perlamy wyrzuca.* StefPieśI s. 92-93 nr 69; 73 — *A ja za kochaniem pojedę za morze...* Kolb42Maz239 nr 1847; (74) 75 — *A moja Marysiu pódź ze mną za morze / bo cie moje serce uopuścić ni może.* ZWAKXV/III/107; 76 — *Za morzem Kasieńka, za morzem młoda / kto po nią pojedzie? Ej, kto nam ją przywiezie?* Fol33, war. Kolb16Lub237 nr 344, 238 nr 347; 77 — *Dwóch kupców żydowskich po długotrwałych zabiegach płaci rzekomymi talarami za dziewczynę i odprowadza ją do sąsiedniej chałupy. Po jakimś czasie pani młoda wraca do gości weselnych, aby pożegnać się z nimi, gdyż rzekomi kupcy mają zabrać ją za morze. Dopiero na drugi dzień wraca do młodego.* LitLud1978

z. 2 s. 54; 78 — [...] i przyleciał do niej zeza morza ptaszek / i prziniósł jej prziniósł liliowy kwiatek. LitLud1959 z. 1-2 s. 77 nr 15, war. BielKasz nr 58B, Kolb26Maz24 nr 305, Kolb40MazP209-210 nr 142, 210 nr 143; 79 — *Który mi dostanie trzech zielów z za morza / ten stanie ze mną do ółtarza. [...] Na karym, karuchnym [koniu] za morze pojedę, / a na siwuchnym trzech zielów dostanę.* ZWAKII/III/75, war. Kolb27Maz175 nr 56, 175-176 nr 57; 80 — *Z morzem wodę przeczerpała, / swego Syna przekąpała.* Kolb 56RuśCz;

81 — [...] nie miała go [Syna] czem umywać [...] sama i(ej) wodziczka z morza przyplłynęła. ZWAKIX/III/10; 82 — *Tęcza zapuszcza swe końce do jezior albo do morza i pije wodę, a potem z chmur pada deszcz, a czasem rybki, żabki itp.* ZWAKII/III/125, zob. też: Kolb39Pom383; 83 — *Kto te modlitewke mawiał będzie, / z Bogiem Ojcem w niebie będzie, / choćby miał grzechów jak piasku w morzu, / jak gwiazd na niebie, / jak liści na drzewie.* KotZn79, war. KotZn216, ?, MAAEX(1908)122-123; 84 — *Ile piasku w morzu, ile gwiazd na niebie, / tyle mam miłości, kochanko do ciebie.* LomPieś382 nr 215, war. RogPieś143 nr 276, Kolb12Poz226 nr 434; 85 — *Ożenił się pan na morzu [...] Obratł sobie żoneczkę / rybkę płoteczki. / Obratł sobie rodzice / w morzu płocice, / Obratł sobie pierzynę / na morzu trzcinę, / obratł sobie poduszki / na morzu kamiuszki.* Kolb1 Pieś205-206 nr 16x, war. Kolb1Pieś199 nr 16J, 202-203 nr 16P; 86 — *A wy, kamiuszki, co w morzu leżycie, / powiedzcież mi o niej [o dziewczynie], bo wy o niej wiecie.* Kolb40MazP509-510 nr 552, war. Kolb12Poz 122 nr 230, Kolb40MazP255-256 nr 217; 87 — *A na morzu leży kamień, / siedziała tam Kasia na nim. / I siedziała, i płakała, / swój warkoczyk rozpletła.* Kolb40MazP509-510 nr 552, też: Kolb16Lub155 nr 85, 182 nr 158-159, 244 nr 373, Kolb40MazP341 nr 335; 88 — *A gdzie będziesz prała, Kasiu Kasiuleńku, na wojence dalecej? / Jest na morzu kamień, kijanecka na niem...* Kolb26Maz292-293 nr 419, war. ZWAKIX/III/225, Kolb28Maz304 nr 342, Kolb40MazP433-434 nr 448; 89 — *A na morzu biały kamień, / przyńdzie nam się rozstać na nim.* ZWAKVI/III/114, war. Kolb41Maz82 nr 112; 90 — *Na tem morzu biały kamień pływa, / na kamieniu sam Pan Jezus odpoczywa.* KotZn440, war. KotZn61, 120, 123, 135, 414-415, 421, 438, 479, ZWAKIII/III/60, IV/III/87;

91 — W morzu są takie ogromne bogactwa, korale, perły, dyjamenty, bursztyny i inne skarby nieprzebrane... Kolb8Krak105, także: *Dyjamenta, perły leżą w morzach kieby skały — na których rośnie koralowa trzcina.* Kolb7Krak36; 92 — *W morzu rybki płyną, / rybka rybkę goni...* ZWAK III/III/214; 93 — *Płaczcie zatopy, płaczcie morskie wały, [...] Płaczcie i ryby i wielorybowie, / płaczcie syreny, płaczcie delfinowie; / płaczcie pod wodą niepojęte dziwy, / umarł Pan a wasz stwórciel prawdziwy.* Kolb20Rad1092-1103 nr 40; 94 — [...] łapano [...] dla króla [...] i ryby na

morzu. [...] w morzu są zadziwiającej wielkości ryby, zwane wielorybami lub syrenami. Syreny są to niby wpół postaci prześliczne panny, a dołem zaś ryby szybko pływające, do złapania trudne. Kolb8Krak9; 95 — Jeżeli na wiosnę pokażą się tzw. morskie białe wrony, lato słotne i mokre. ZWAK VI/III/192; 96 — *Wywieźcie go [smoka] na te góry, / bandą miały morskie wrony. / Morskie wrony, morskie kanie, / psom i wilkom się dostanie.* Kolb26Maz344 nr 561; 97 — *Jaskólecka morska, po wodzie się parska, / drobne rybki łowi księdzu plebanowi.* Kolb19Kiel181 nr 652; 98 — *Wy-rzucę cię [pyszczalkę] do mora, / podziubie cię morska kura.* Kolb19Kiel 200; 99 — *Panna ta [z morza] była bardzo piękną; Seweryś chciał się ożenić z nią, a ona mu odpowiedziała: jak wyprowadzisz z morza dziewięć klacz i dziesiątego ogra...* Kolb19Kiel235, por. też ZWAKXI/II/117-118; 100 — *Mamuny kęs na mozu zyjo, abo kędy blisko tych wodów, to sie pokazujo. Jedna kobieta mówiła, ze jak dzieci wyglądajo...* MAAEX (1908)130;

101 — [...] *społeczny młodziyniec, / co mi ukrod z mojej gowy mój wiy-niec. / Ej, nie ukrod, ej, nie ukrod, do dunaju tobie wpod, / do dunaju, do morza, [...] do dunaju, do rzyki...* LitLud1958 z. 2-3 s. 57 nr 9; 102 — *Lepsy twój wianek i cnota, / niz jego konik od złota. / Bo twój wianecek przez morze przepłynie, / a jego konik na wojence zginie. / Juz twój wianecek przepłyną / jego konicek juz zginą.* Kolb4Kuj17-18T, 78N nr 1333; 103 — *Kapała się Kasia w morzu, pasła koniki we zbożu...* Kolb26Maz265 nr 365, war.: Chm75, MAAEX(1908)191, ZWAKX/III/282, LitLud1964 z. 1-2 s. 55 w. 11, Kolb2San133-134 nr 159, Kolb4Kuj102N nr 189, Kolb6Krak158-159 nr 313, Kolb12Poz185-186 nr 353, 186 nr 354, 187 nr 355, 187 nr 356, 187 nr 357, Kolb18Kiel165 nr 290, 166 nr 291, 166 nr 292, Kolb21Rad38 nr 74, 75, 39 nr 76, 77, Kolb22Łęcz120 nr 200, 120-121 nr 201, Kolb23Kal140 nr 98, Kolb16Lub283 nr 459; 104 — *A mój Jasieniek nic nie robił, / tylko w morzu rybki łowił.* Kolb25Maz90 nr 204, 205, 91 nr 206, 207, Kolb26Maz265 nr 366, Kolb27Maz306 nr 311, 307 nr 312, 313, 314, 315, 316, 308 nr 317, 318, Kolb40MazP327-328 nr 322, 328-329 nr 323, Kolb41Maz70 nr 85, 196 nr 335, 448-449 nr 1064, 449 nr 200, Kolb46Ka-S121 nr 195, 122 nr 196, 122-123 nr 197, 123 nr 198, 123-124 nr 199, 124 nr 200, Kolb50Sa-Kr99-100 nr 213, 100 nr 214, 101 nr 215, 102 nr 216, 217, Kolb48Ta-Rz136 nr 71, 72, 136-137 nr 73, 137 nr 74, 75; 105 — *Ojciec córkę karał i w morzu utopił...* ZWAKIII/III/207; 106 — *A Marysia wrzucona w morze przemieniła się w złotą rybkę.* Kolb51Sa-Kr195.